

AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZER – KÉT NÉZŐPONTBÓL¹

Igen érdekes és aktuális tájékoztatóra került sor 2011. október 27-én a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudós Kávézójában, a Magyar Hadtudományi Társaság Biztonságpolitikai Szakosztálya és a Nemzetbiztonsági Szakosztály közös szervezésében. Szternák György nyugállományú ezredes, egyetemi tanár az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos kérdéskörrel tájékoztatta a népes hallgatóságot. Elmondta, hogy már három éve foglalkozik a témával és kutatja az európai rakétavédelmi rendszer kérdéskörének összefüggéseit. Kutatómunkájában nagy segítséget kapott Koós Gábortól, az egyetem szintén e kérdéskörrel foglalkozó tanárától, akivel közösen több publikációt is megjelentettek a témában.

Véleménye szerint az elmúlt időszakban, de különösen 2009-et követően az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció, illetve a NATO és Oroszország közötti kapcsolatok egyik igen kritikus pontját éppen az európai rakétavédelmi rendszer koncepciójával és a rendszer egyes szervezeti elemeinek telepítésével kapcsolatos kérdéskör képezte.

*

A probléma gyökerei azonban egészen 1972-ig, a hadászati fegyverek korlátozásáról szóló megállapodás² (*Strategic Arms Limitation Talks – SALT-I*), illetve az ABM-szerződés³ aláírásáig nyúlnak vissza. A két nagyhatalom akkori vezetője, Richard Nixon, az USA elnöke és Leonid Brezsnyev, az SZKP főtitkára által aláírt szerződés rakétavédelemre vonatkozó részének értelmében mindkét nagyhatalom két-két rakétavédelmi rendszert tarthatott fenn: egyet-egyet a fővárosok körzetében, egyet-egyet pedig valamelyik tetszőlegesen választott interkontinentális ballisztikusrakéta-indító bázis védelmére. A szerződésben foglaltak szerint a védett körzetek legfeljebb 150 kilométer sugarúak lehettek, és maximum 100-100 rakétaindító

¹ A tanulmány megjelent: TÖMÖSVÁRY 2012.

² A szerződést 1972. május 26-án írták alá Moszkvában, és 1972. október 3-án lépett hatályba időbeli korlátozás nélkül.

³ Anti-Ballistic Missile, a SALT-I megállapodás egyik alkotóeleme.

állással és ugyancsak 100-100 darab rakétaelhárító rakétával, valamint korlátozott számú és hatósugarú radarállomással rendelkezhetnek.

A részes felek vállalták, hogy nem fejlesztenek ki tengeri, mobil szárazföldi, világűrbeli vagy légi támaszponttal rendelkező, helyzetváltoztató ballisztikusrakéta-elhárító rendszereket, sem olyan indítóállásokat, amelyekről egynél több rakéta indítható. A szerződés rögzítette azt is, hogy a két nagyhatalom nem ad át rakéta-elhárító rakétákat más államoknak, és nem helyeznek el ilyeneket saját területükön kívül. A szerződésben foglaltak betartását a két nagyhatalom erre kijelölt szervezetei katonai műholdjaikkal kölcsönösen ellenőrizték.

*

Az amerikai rakétavédelmi rendszer kiépítésében újabb fordulópontot jelentett az a tény, hogy Ronald Reagan elnök 1983. március 23-án meghirdette a „csillagháborús” jelzővel elhíresült programot: a hadászati védelmi kezdeményezést (*Strategic Defense Initiative – SDI*). Ennek célja az volt, hogy szárazföldi, illetve űrben telepítendő rakétákkal megakadályozza az ellenfél nukleáris tölteteket hordozó interkontinentális ballisztikus rakétáinak célba juttatását.

Már az SDI bejelentése is meglehetősen visszavetette Moszkva és Washington kapcsolatait. 1983. szeptember 1. után, a Koreai Légitársaság egyik Boeing–747-es utasszállító repülőgépének lelövését követően azonban a két nagyhatalom viszonya kimondottan feszültté vált. Közben fokozatosan korszerűsödött az Egyesült Államok légi és űrvédelmi rendszere (*North American Aerospace Defense – NORAD*), amely szárazföldi, légi és űrbeli telepítésű rakétákból áll.⁴

A Szovjetunió, majd annak szétesését követően az Oroszországi Föderáció is nagy gondot fordított az ABM-szerződésben engedélyezett (vállalt) rakétaelhárító rendszerének folyamatos korszerűsítésére, és a két „fenntartható” rendszert alapvetően a KLUB–001K, az A–135 és az Sz–300V, majd később az Sz–400-as, illetve perspektívában az Sz–500-as típusú rakétakomplexumokra, valamint az armaviri és gabalai radarállomásra építette, illetve építi.

*

⁴ Ismertebb technikai eszközei: a MIM–104 Patriot közepes hatótávolságú légvédelmi rakéta, illetve ennek továbbfejlesztett változatai: a Patriot Advanced Capability–2 (PAC–2) és a PAC–3, a ballisztikusrakéta-elhárító rendszer (*Terminal High Altitude Area Defense – THAAD*), de olyan kisegítő elemek is fontos szerepet kapnak benne, mint az a tengeri telepítésű radar (Sea-Based X-Band Radar, SBX), amely a szárazföldről indított rakétaelhárító rakéták célba juttatását segíti.

Az európai rakétavédelmi rendszer kiépítésének koncepcióját – amely lényegében a globális amerikai rakétavédelmi rendszer harmadik eleme – a NATO lisszaboni csúcsertekezlete (2010. november 19–20.) fogadta el. Ennek értelmében az európai rakétavédelmi rendszer elemeit Lengyelországban (Redzikowo, SM–3 rakéták), Romániában (Deveselu, SM–3 rakéták) és Spanyolországban (ahol a Cádiz melletti Rota haditengerészeti bázison négy, SM–3-as rakétákkal és Aegis rendszerrel felszerelt amerikai romboló állomások is majd) telepítik. A kiegészítő radarrendszert Törökországban (Kürecik) és esetleg Grúziában tervezik elhelyezni. (Ez utóbbi esetben kérdéses, hogy miként reagálna Moszkva.)⁵

A rendszer elemeinek elhelyezéséhez szükséges megállapodásokat az amerikai kormány kötötte meg az érintett országok kormányával. A tervek szerint 2020-ig Washington mintegy 400 rakétaelhárító légvédelmi rakétát helyez el az említett közép- és kelet-európai országok területén.

*

Még jóval a lisszaboni csúcás előtt, 2007-ben Vlagyimir Putyin orosz elnök együttműködést ajánlott a rakétavédelem kérdéseiben George W. Bush amerikai elnöknek. Nevezetesen azt, hogy az amerikai fél használhatja az orosz rakétavédelmi rendszer két korai előrejelző radarjának adatait a NATO által kiépítendő európai rakétavédelmi rendszerben. (Az orosz szakértők szerint ezekkel a rendszerekkel megfelelő ellenőrzés alatt tarthatók az esetleges iráni vagy észak-koreai rakétaindítások.)

A Kelet- és Közép-Európában elhelyezésre tervezett elemek telepítésével kapcsolatban azonban Moszkva erőteljesen tiltakozott, azzal érvelve, hogy „az elfogó rakéták telepítése kedvezőtlenül érinti az orosz stratégiai nukleáris erők alkalmazásának hatékonyságát”. S bár a NATO és az USA vezető politikusai és katonai szakértői számtalan esetben hangsúlyozták, hogy a rendszer nem irányulna Oroszország ellen, moszkvai vezető szakértők és felelős politikusok – köztük maga Medvegyev elnök is – többször kijelentették, hogy a rendszer telepítése – amennyiben abból Oroszországot kihagyják – negatív hatással lehet az egyébként 2009 óta alapvetően javuló tendenciát mutató orosz–amerikai, illetve az orosz–NATO-kapcsolatokra. Dmitrij Medvegyev orosz elnök a parlamenthez intézett elnöki üzenetében azt is felvetette, hogy „a kapcsolatok 2020-ra (ez a telepítés határideje) elérhetik a holtpontot, ami újabb, nemkívánatos mértékű fegyverkezési versenyt indíthat el, s mindez beláthatatlan következményekkel járhat”.

⁵ Szóba került még egy radar esetleges bulgáriai telepítése, ezt azonban a bolgár védelmi miniszter – a nyilvánvaló orosz érzékenység miatt – cáfolta, és jelezte, hogy országa anyagilag kész a rendszer költségeihez hozzájárulni.

Dmitrij Rogozin, az Oroszországi Föderáció NATO-hoz akkreditált nagykövete még a 2010. novemberi lisszaboni NATO-csúcsértekezlet előtt (és azóta többször) kifogásolta, hogy az európai rakétavédelmi rendszer egyes elemeit a Kalinyingrádi terület közvetlen szomszédságában helyezték el, és jogi garanciákat követelt arra vonatkozóan, hogy a telepítés nem Oroszország ellen irányul. Az orosz diplomácia vezetője, Szergej Lavrov külügyminiszter is úgy nyilatkozott, hogy „a NATO nem veszélyezteti Oroszországot, de a kapcsolataikban vannak problémák”. Azt viszont elvileg fontosnak tartja, hogy minden „részes félnek” legyen megfelelő garanciája arra, hogy a rakétavédelmi rendszer nem ellene irányul. A katonák is „hallták hangjukat” a kérdésben: Nyikolaj Makarov vezérezredes, az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek vezérkari főnöke kijelentette, hogy amennyiben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete az Oroszországi Föderációval történő előzetes konzultáció nélkül építi ki az európai rakétavédelmi rendszert, vagy ebből a folyamatból kihagyja, azt Oroszország a nemzetbiztonságát ért fenyegetésként fogja értékelni. Vagyis úgy tűnik, hogy Moszkva fontos stratégiai és egyúttal bizalmi kérdésként fogja fel a telepítés körüli huzavonát.

*

Érdekes, hogy a Szövetségen belül is vannak „finomhangolási” problémák. Barack Obama elnök jelezte határozott szándékát az orosz féllel való konzultációra. Ugyanakkor Anders Fogh Rasmussen, a NATO főtitkára 2011 júniusában az Interfax orosz hírügynökségnek e kérdéskörben adott interjújában teljesen kizártnak tartotta az oroszokkal közös rakétavédelmi rendszer létrehozását. Ő az úgynevezett „szektorális” védelmi rendszert támogatja, amely a különálló NATO- és az ugyancsak különálló orosz rendszer meghatározott mértékű és ellenőrzött információs összekapcsolását jelentené.

Az orosz fél álláspontja szerint viszont olyan egységes rendszert kell kiépíteni, amelyben az oroszországi elem azonos értékű részvétele eleve megakadályozza, hogy a rakétavédelmi rendszert az orosz hadászati rakéták felderítésére és megsemmisítésére használhassák fel. Az orosz szakértők véleménye szerint ehhez arra is szükség lenne, hogy mindkét fél azonos szempontok szerint értékelje a különböző olyan fenyegetéseket, amelyek szükségessé teszik a rendszer közös használatát.

*

Az orosz vezetés javaslatainak benyújtása után kormányzati szinten létre is hoztak szakértői csoportokat, amelyek olyan fontos kérdésekkel foglalkoztak, mint például

a rakétaindítást előrejelző rendszerek közötti információcsere, a közös rakétavédelmi gyakorlatok tervezése, a rakétavédelmi rendszerek fejlesztésének transzparenssé tétele. Ennek ellenére nem sikerült közös nevezőre jutni. Alekszej Arbatov, az Orosz Tudományos Akadémia Nemzetközi Biztonsági Kutatóintézetének igazgatója ennek okát alapvetően abban látja, hogy nem lehet a rakétavédelmi rendszer kérdését a felek katonapolitikájától és katonapolitikai kapcsolataitól elkülönített kontextusban vizsgálni. És az ilyen tágabb kontextusban már jóval több az akadály, még az olyan kényes kérdésekben is, mint a rakétavédelmi rendszer.

Mindkét fél, de különösen az orosz szakértők igen nagy várakozással tekintettek a NATO–Oroszország Tanács (*NATO–Russia Council – NRC*) 2011. évi júniusi védelmi miniszteri szintű tanácskozása elé, ahol kiemelt napirendi pontként szerepelt a rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos kérdés rendezése. A felfokozott várakozás ellenére azonban nem sikerült előrelépni a kölcsönösen elfogadható megoldás irányába.

*

Arbatov megítélése szerint a kulcskérdés az Oroszországi Föderáció számára az, hogy a globális rakétavédelmi rendszer sikeresen felhasználható-e Oroszország ellen. A legismertebb orosz szakértőkre⁶ hivatkozva megállapítja: „sem a jelenlegi, sem a 10–15 éven belül továbbfejlesztett amerikai rakétavédelmi rendszer nem képes lényegesen befolyásolni az orosz nukleáris elrettentő potenciált.”⁷

Oroszország elismeri, hogy a rakétafegyverek gyártási technológiája egyre több ország számára válik hozzáférhetővé, és ugyancsak egyre többen mutatnak érdeklődést ezek beszerzése iránt. Fontosnak ítéli ezért megvizsgálni ezen országok motivációját és alaposan elemezni a rakétafegyverekhez való jutásuk kockázatait. A fentiekből adódó kihívások valós kockázattá válhatnak. Éppen ezért – a NATO és az Oroszországi Föderáció által a lisszaboni csúcson közösen vállalt kötelezettségnek megfelelően – megítélése szerint az európai rakétavédelmi rendszernek az egyenlő részvételen és valamennyi ország közös és oszthatatlan biztonságán kell

⁶ Viktor Jeszin nyugállományú vezérezredes a Hadászati Rakétacsapatok Főtörzsének főnöke volt 1998-ig. Vlagyimir Dvorkin nyugállományú vezérőrnagy az Orosz Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézetének vezető szakértője. Jurij Szolomonov állami díjas akadémikus, rakéta-főkonstruktor.

⁷ Természetesen mindez csak abban az esetben állja meg a helyét, ha a jelenleg érvényes START-egyezményben rögzített korlátozásokat mindkét érintett fél betartja, és nem próbálja meg a globális rakétavédelmi rendszer segítségével a maga javára megváltoztatni a hadászati erőegyensúlyt.

alapulnia. Vagyis „valamennyiünk meglévő közös erőforrásának felhasználásával olyan hatékony és finanszírozható rendszert kell kialakítani, amely képes megvédeni Európa valamennyi országát”.⁸ A közös európai rakétavédelmi rendszer elkerülhetetlenül szükségtelenné teszi az egymás elleni katonai tervezést, ami végső soron a kölcsönös bizalom erősítését szolgálja.

Ha megnézzük a NATO 2010. novemberi lisszaboni csúcsertekezletén elfogadott közös álláspontot, akkor azt látjuk, hogy a Szövetség fő veszélyforrásként nem a hagyományos értelemben vett államokat jelölte meg, hanem a terrrorszervezeteket, az atom- és tömegpusztító fegyverek elterjedését, míg a korábbi „ellenségképként” kezelt országokkal „stratégiai partneri” viszonyt kíván kialakítani.

A nagykövet ezzel összefüggésben az amerikai *The International Herald Tribune* című lapnak adott interjújában hangsúlyozta, hogy az Oroszországi Föderáció a NATO-val a rakétavédelem területén kialakított együttműködést az Észak-atlanti Szövetséggel kialakítandó stratégiai partnerség közbeeső állomásának tekinti. A valós, kölcsönös bizalmon és őszinteségen alapuló együttműködés ezen a fontos területen hozzásegítheti mindkét felet ahhoz, hogy végérvényesen megszabaduljanak a hidegháború alatt kialakult kölcsönös gyanakvástól.

Egyes orosz szakértők egyenesen megalapozatlannak tekintik azt a feltevést, hogy az európai rakétavédelmi rendszer fenyegetést jelent Oroszország biztonságára. Alekszandr Hramcsihin, a Politikai és Katonai Elemző Központ igazgatója például azt állítja, hogy a közép- és kelet-európai országokba telepített amerikai (NATO) rakétaelhárító rakéták technikai paramétereik miatt nem képesek „elérni” az orosz stratégiai rakéták indítókörleteit. „Oroszország mérete a rakétavédelmi rendszerünk leghatékonyabb eszköze”⁹ – állítja. Egyébként is az a véleménye, hogy értelmetlenség Oroszország elleni fenyegetésről beszélni akkor, amikor még ki sem épült az európai rakétavédelmi rendszer NATO által Lengyelországban létrehozni tervezett eleme.

A megegyezés esélyeiről szólva pozitív fejleménynek tartja, hogy az utóbbi két évben lényegesen javultak az orosz–amerikai politikai kapcsolatok. „Az amerikaiak pragmatikus emberek, akik nem tesznek olyan lépéseket, amelyek katasztrófának tennék ki saját országukat, legfeljebb csak végszükség esetén. Jelenleg ilyenről nincs szó.”¹⁰ Mindez kedvezőbb feltételeket biztosíthat ahhoz, hogy az érintett felek a globális és az európai telepítésű rakétavédelmi rendszer legfontosabb kérdéseiben kompromisszumra juthassanak. Ha ez nem sikerülne, az nagyobb veszteség lenne Oroszország, mint az amerikaiak számára, mert új fegyverkezési versenyt indítana

⁸ Dmitrij Rogozin interjúja a *The International Herald Tribune*-ban (USA).

⁹ HRAMCSIHIN 2011.

¹⁰ HRAMCSIHIN 2011.

el a két fél között, és ez nem áll egyik fél érdekében sem. Ugyanakkor nem lát esélyt a kapcsolatok olyan mértékű gyors javulására, amely eltüntetné a hosszú idő alatt felhalmozódott bizalmatlanságot – bár ez lenne az egyedüli megoldás –, szerinte még folytatódik az értelmetlen viták sorozata a rakétavédelmi rendszer kérdéseiben.

Hramcsihin megerősíti azt a korábbi, jól ismert orosz álláspontot is, amely szerint „a koncepcionális válságban lévő NATO-n” belül a rakétavédelmi rendszer kérdésköre lehetőséget biztosítana az európai amerikai jelenlét meghosszabbítására.

*

Végezetül feltétlenül meg kell említeni azt a szokatlanul kemény hangú Medvegyev-nyilatkozatot, amellyel 2011. november utolsó hetében fordult az orosz állampolgárokhoz az Amerikai Egyesült Államok és a NATO európai rakétavédelmi rendszere kiépítésével kapcsolatos elképzelései miatt. Megítélése szerint a Washington által kezdeményezett és létrehozásra tervezett rakétavédelmi rendszer perspektívában fenyegetést jelent az Oroszország európai területén telepített stratégiai nukleáris erők számára. Éppen ezért néhány konkrét lépésre adott utasítást a honvédelmi miniszternek ezzel kapcsolatban. Nevezetesen, hogy:

- ♦ haladéktalanul (gyakorlatilag még decemberben) állítsák hadrendbe a Kalinyingrádi területen épített, rakétatámadást előrejelző rádiólokációs állomást;
- ♦ a közeljövőben erősítsék meg a hadászati rakétakomplexumok légvédelmi rendszereit, és gyorsítsák fel az Sz–400-as „Triumpf” légvédelmi rakétakomplexumok rendszerbe állítását;
- ♦ a hadászati rakétacsapatoknál és a haditengerészeti flottánál fokozatosan állítsák rendszerbe az új, 3–6 (RSz–24 „Jarsz”), illetve 6–10 (RSzM–56 „Bulava”) egyéni vezérlésű robbanófejjel ellátott korszerű rakétákat;
- ♦ erősítsék meg, illetve fokozzák a rádióelektronikai hadviselés olyan eszközeinek fejlesztését, amelyek képesek blokkolni a rakétavédelmi rendszer irányító informatikai rendszereit.

Amennyiben a fenti intézkedések nem bizonyulnának elegendőnek, akkor az elnök utasítást ad az „Iszkander” hadműveleti-harcászati rakétakomplexum Kalinyingrádi területen (Pionyerszkij település) történő rendszerbe állítására. (Egy Iszkander–M típusú rakétákkal felszerelt dandárt már korábban telepítettek a Leningrádi területen.) Az események Oroszország számára kedvezőtlen alakulása esetén az elnök kilátásba helyezte a START–3 szerződésből történő kilépést is. Jelezte, hogy a fenti lépéseket a jelenlegi amerikai és NATO-szándékok megvalósításával párhuzamosan vezetik be lépésről lépésre.

Sok szakértő vitatja a szokatlanul kemény hang indokoltságát, és inkább azt hangsúlyozzák (amire egyébként Medvegyev is utalt), hogy Oroszország továbbra is kész a konstruktív párbeszédre, ha erre van fogadókészség az USA, illetve a NATO részéről.

*

Figyelembe véve Medvegyev elnök utolsó nyilatkozatát – amely részben betudható a választási kampány kezdetének is –, úgy tűnik, hogy az európai rakétavédelmi rendszer létrehozását mind az orosz szakértők, mind a hivatalos politikai szereplők már elvileg elfogadják. (Különösen azt követően, hogy az Amerikai Egyesült Államok világossá tette: mindenképpen létre kívánja hozni azt.)

A viták alapvetően a létrehozás módjában csúcsosodnak ki. Ennek két fő eleme rajzolódik ki világosan:

- ♦ az amerikai álláspont szerint két önálló rendszerre van szükség, amelyeket egy információs központ segítségével kapcsolnának össze;
- ♦ az orosz fél ragaszkodik az egységes, közös rendszerhez, mondván csakis ebben látna garanciát arra vonatkozóan, hogy a rendszer létrehozása nem irányul Oroszország ellen.

Mindkét változat azonban – éppen a rendszerben megjelenő, közösen, azonos szempontok alapján értékelendő, rendkívül bizalmas jellegű információk miatt – a kölcsönös bizalom jelenleginél lényegesen magasabb szintjét feltételezi. S hogy ennek kiépítése előtt remélhetőleg mégsem tornyosulnak áthághatatlan akadályok, arra éppen Ioana Lungescu NATO-szóvivő Medvegyev kemény hangú elnöki megnyilvánulását követő nyilatkozata adhat reményt. Lungescu szerint a NATO üdvözli azt a tényt, hogy Medvegyev elnök „nem zárta be az ajtót”, és kész folytatni a párbeszédet az USA-val és a NATO-val az európai rakétavédelmi rendszer és a stratégiai partnerség formálásának kérdéseiben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- НРАМСИНИН, Alekszandr Anatoljevics [Храмчихин, Александр Анатольевич] (2011): Кому будет плохо, если не договоримся. *Независимая газета – Независимое Военное Обозрение*, 2011. június 3.
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2012): Az európai rakétavédelmi rendszer – két nézőpontból. *Hadtudomány*, 22(e-szám).

Ajánlott irodalom

- АРБАТОВ, Alekszej Georgijevics [АРБАТОВ, Алексей Георгиевич] (2011): Совместная ПВО никак не получается. *Независимая газета – Независимое Военное Обозрение*, 2011. június 17.
- BUSSE, Nikolas (2011): Nato und Russland erzielen keine Einigung. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2011. december 8.
- КОЗИН, Vlagyimir [КОЗИН, Владимир] (2011): ЕвроПРО: „to be or not to be”. *Независимая газета – Независимое Военное Обозрение*, 2011. október 14.
- ЛИТОВКИН, Viktor Nyikolajevics [ЛИТОВКИН, Виктор Николаевич] – ГУЕРЖАВИН, Alekszandr Alekszandrovics [ДЕРЯБИН, Александр Александрович] (2011): Искандери „наводатса на ЕвроПРО”. *Независимая газета – Независимое Военное Обозрение*, 2011. december 2.
- SZTERNÁK György – KOÓS Gábor (2011): *Az európai rakétavédelem. Vázlatalbum*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Hadtudományi Kar.
- ТАЗЕНУЛАНОВ, Alekszandr Alekszandrovics [ТАЗЕХУЛАХОВ, Александр Александрович] (2011): Аппендикс ЕвроПРО грозит острым воспалением. *Независимая газета – Независимое Военное Обозрение*, 2011. augusztus 26.